

Συστημική-Διαλεκτική- Προσέγγιση

Μίνα Πολέμη-Τοδούλου

Πολυεπίπεδη-Πολυεστιακή

Μέλος Επιστημονικού Συμβουλίου του Αθηναϊκού Κέντρου Μελέτης του Ανθρώπου

Αθήνα, Ελλάδα

Ονομασία Προσέγγισης- Μοντέλο Παρέμβασης: Συστημική-Διαλεκτική Πολυεπίπεδη-Πολυεστιακή Προσέγγιση.

Εισαγωγή

Η συστημική-διαλεκτική-πολυεπίπεδη-πολυεστιακή προσέγγιση στη θεραπεία, στην εκπαίδευση και στις παρεμβάσεις σε μεγάλα συστήματα - που δημιουργήθηκε από τον Γιώργο και τη Βάσω Βασιλείου - αναπτύσσεται από τη διεπιστημονική ομάδα του Αθηναϊκού Κέντρου Μελέτης του Ανθρώπου (ΑΚΜΑ). Συνεργάτες για περισσότερα από 55 χρόνια, από την ίδρυση του ΑΚΜΑ το 1963, στην Ελλάδα.

Επαγγελματίες στο ΑΚΜΑ, εκπαιδευμένοι στην ελληνική πολιτιστική κληρονομιά των προσωκρατικών φιλοσόφων, του Ηράκλειτου, του Αναξαγόρα ή του Εμπεδοκλή, καθώς επίσης και του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, αλλά και των Ελλήνων θεατρικών συγγραφέων, ένιωσαν οικεία στο διεθνές διεπιστημονικό δίκτυο που προωθεί τη συστημική προσέγγιση, που εξετάζει δυναμικές διεργασίες και προσεγγίζει τα ανθρώπινα συστήματα ως ολότητες εντός πλαισίου – άτομα, οικογένειες, ομάδες, κοινότητες, κουλτούρες – αναζητώντας τις αλληλοσχετιζόμενες δυναμικές και τις επικρατούσες διχοτομίες, ως παράγοντες που εμπλέκονται στη λειτουργία και στη δυσλειτουργία.

Μέσα από ένα συνεχή διάλογο με συναδέλφους στοχαστές από όλο τον πλανήτη σε τέσσερα βασικά ρεύματα σκέψης: τη γενική θεωρία των συστημάτων, την κίνηση της οικογενειακής θεραπείας, την ομαδική θεραπεία και το ψυχόγραμμα, και τη συγκριτική κοινωνικο-ψυχολογική έρευνα, η προσέγγιση του ΑΚΜΑ εξελίχθηκε στο σημερινό της σχήμα.

Βασικές Συνιστώσες: Επιστημολογική Συνεισφορά

Η αρχική ώθηση δόθηκε από τις κοινωνικές συνθήκες στη μετεμφυλιακή Ελλάδα, αναζητούνταν τρόποι να υποστηριχτούν τα άτομα, οι οικογένειες και οι κοινότητες για να ξαναχτίσουν την ενότητα στη ζωή τους και μια αίσθηση νοήματος.

Το νόημα είναι κεντρικό. Η θεμελίωση της προσέγγισης είναι **ουσιαστικά υπαρξιακή**, εκπορευόμενη από το όραμα των ιδρυτών της να προσφέρουν στην κατακερματισμένη κοινωνία μια προσέγγιση που θα σέβεται τη **βασική ενότητα της ζωής: άτομο και ομάδα ως αδιαίρετη οντότητα, αναπτυσσόμενοι μαζί σε συνεργατική βάση**. Μια ομάδα και ένα σχέδιο δημιουργήθηκαν για την απόκτηση των δεξιοτήτων και την έναρξη ενός κέντρου που θα παρείχε το πλαίσιο για την επεξεργασία νέων αναδυόμενων θεωρητικών σχημάτων και εφαρμογών. Η αναζήτηση νοήματος στη ζωή ως δημιουργικό μέλος κοινότητας έγινε η βάση της προσέγγισης. Με τα λόγια του ίδιου του Γιώργου Βασιλείου: **«Ο χειρότερος εθισμός είναι ο εθισμός σε μια ζωή χωρίς νόημα».**

Ο Άνθρωπος ως σύστημα. Στα αρχικά κείμενά του ο Γ. Βασιλείου γράφει, « **Ο Άνθρωπος** (το ανθρώπινο ον στα ελληνικά) **και η ομάδα θεωρούνται πτυχές της ίδιας διεργασίας**» – βασική αριστοτελική αντίληψη. Τα άτομα, οι οικογένειες και οι ομάδες γίνονται αντιληπτά ως ανοιχτά, δυναμικά, βιο-ψυχο-κοινωνικο-οικονομικά-πολιτισμικά συστήματα σε αλληλεπίδραση, αλληλεξάρτηση και συναλλαγή με άλλα συστήματα στο ευρύτερο πλαίσιο τους.

Η λειτουργικότητα ορίζεται ως σπειροειδής διαδικασία σε επίπεδα αυξανόμενης οργανωμένης πολυπλοκότητας, μέσω της μορφογένεσης και της αναμόρφωσης – βασικών μηχανισμών αλλαγής – προς τη συναισθηματική γνωστική-κοινωνική διαφοροποίηση και ολοκλήρωση. Ο Γ. Βασιλείου πρότεινε την έννοια της ανωτροπίας αντί της αρνητικής εντροπίας, για να επικεντρωθεί στην προώθηση της λειτουργικότητας έναντι της αναχαίτισης της δυσλειτουργίας, διαρκώς αναζητώντας την ανοικτότητα στην οργάνωση και την οργάνωση στην ανοικτότητα. (Βασιλείου 1973).

Έλλειψη ισορροπίας. Η ανωτροπία σχετίζεται με την διαχείριση της έλλειψης ισορροπίας, όταν νέες πληροφορίες διυλίζονται από το σύστημα, μια ιδέα που ήταν κεντρική στις θεωρητικές συζητήσεις στο ΑΚΜΑ στις αρχές της δεκαετίας του 1970: Η σπειροειδής ανάπτυξη, σε ορισμένα σημεία, απαιτεί την **αποδόμηση**, που βιώνεται ως δυσφορία ή κρίση, η οποία επιτρέπει την **αναδόμηση**, που ενσωματώνει νέα στοιχεία από την εμπειρία και από το μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Η εισαγωγή του βέλτιστου ως προς τη θεραπεία ανισορροπίας στη θεραπεία οικογένειας θεωρείται σημαντική για την καλλιέργεια των υποδοχέων αλλαγής του συστήματος. Τεχνικές από το ψυχόγραμμα και τα παράδοξα χρησιμοποιούνται, υπό αυτή την άποψη.

Διαλεκτική. Η προσέγγιση λαμβάνει υπόψη τη διαλεκτική που δημιουργείται μεταξύ των αλληλένδετων συστημάτων – που προκύπτουν από τις **διεργασίες συνεξέλιξης** εντός και ανάμεσά τους. Διακρίνεται από την έννοια του διαλογικού, που αναφέρεται στον πραγματικό διάλογο που συμβαίνει μεταξύ συστημάτων (π.χ., οικογένεια ή μέλη ομάδας). Στη θεραπεία, η διαλεκτική αρχή μπορεί να οδηγήσει τον θεραπευτή, που εργάζεται με μια δύσκολη σχέση γονέα-παιδιού, να επικεντρωθεί κυρίως στα χωριστά, αλλά συνεξελισσόμενα πρότυπα ανατροφής τους, τους παρά στον άμεσο διάλογό τους.

Πολυεπίπεδη. Η κεντρική θέση της έννοιας της **ενότητας στις ανθρώπινες διεργασίες** θεμελιώνεται περαιτέρω στην αρχή της **ιεραρχίας των αλληλένδετων κοινωνικών συστημάτων σε διαφορετικά επίπεδα οργανωμένης πολυπλοκότητας** (Βασιλείου και Βασιλείου 1982). Οποιοδήποτε σύστημα (ατομικό, οικογενειακό, μικρή και μεγάλη ομάδα, σχολείο, οργάνωση, κοινότητα) προσεγγίζεται ως αναπόσπαστο μέρος της συγκεκριμένης ιεραρχίας εντός της οποίας λειτουργεί, αποτελεί το υπερσυστημικό του πλαίσιο· για να καταλάβει κανείς, να συσχετίσει με, και να συμμετάσχει σε θεραπεία ή εκπαίδευση, πρέπει να παρακολουθεί τόσο τον τρόπο που το σύστημα, π.χ. μια οικογένεια, είναι εσωτερικά οργανωμένο – πώς τα μέλη αλληλοεπιδρούν, καθώς και πώς η οικογένεια αλληλεπιδρά και λειτουργεί στο ευρύτερο πλαίσιο της διευρυμένης οικογένειας, κοινότητας, εργασίας και σχολείου και ειδικότερα πολιτισμού και αναπτυξιακής φάσης.

Πολυεστιακή. Η ολιστική θεώρηση των **διεργασιών που εξελίσσονται σε διαφορετικά επίπεδα του συστήματος** επιτρέπει στον παρεμβαίνοντα – θεραπευτή ή εκπαιδευτή – να αλλάξει την εστίαση μέσα στις συνεδρίες από το ένα σύστημα στο άλλο ή από το ένα επίπεδο στο άλλο (π.χ. από την οικογένεια ως όλον, στη σχέση του ζευγαριού με την υποομάδα των παιδιών, στη σχέση μεταξύ θηλυκών και αρσενικών μελών, ή μεταξύ τριών γενεών ή διαφορετικών πολιτισμών, όπου χρειάζεται). Η μετατόπιση της εστίασης διευκολύνει τη διατήρηση ενός **βέλτιστου στη θεραπεία και στο επίπεδο μάθησης κινητοποίησης**, και στο άνοιγμα νέων εναλλακτικών (Πολέμη-Τοδούλου et al. 1998).

Η ιδιαιτερότητα του περιβάλλοντος/πλαισίου. Η αναγνώριση του καθοριστικού ρόλου που διαδραματίζουν οι πολύπλοκες κοινωνικοοικονομικές και πολιτιστικές διαδικασίες στη λειτουργία των οικογενειών και των ομάδων, οδήγησε στον ειδικό χαρακτήρα της προσέγγισης βάσει των ιδιαιτεροτήτων του εκάστοτε

περιβάλλοντος/πλαισίου: η θεραπευτική ομάδα πρέπει να ευαισθητοποιείται συνεχώς με σχετικά ερευνητικά δεδομένα, ενσωματώνοντάς τα σε μια συνεχώς εξελισσόμενη ειδική περιβαλλοντική προσέγγιση σε κάθε συγκεκριμένο σύστημα (Πολυχρόνη 2016).

Συναλλακτική – Συστημική. Η διάκριση μεταξύ συστημικής και άθροισης, που προτάθηκε από συστημικούς στοχαστές στη δεκαετία του 1970 (Durkin 1981), διευκρινίζει το στόχο στη θεραπεία. Η πρώτη προϋποθέτει τη συναλλακτική (ελληνικός όρος που σημαίνει αλλαγή μαζί) αλληλεπίδραση των μελών: «Αλλάζω τον άλλον με το να με αλλάζει ο άλλος» (Γ. Βασιλείου). Η δεύτερη αναφέρεται σε διαλόγους, όπου τα μέλη, παραμένοντας συναισθηματικά ασύνδετα ή ανταγωνιστικά, παραθέτουν τις απόψεις τους χωρίς να επιτρέπουν την εμφάνιση νέας ανάπτυξης μέσω της σύνθεσης. *Κρατώντας τις καρδιές μας ενωμένες και τα μυαλά μας χωριστά* ήταν μια κλασική φράση κλεισίματος σε ομιλίες του Γ. Βασιλείου, εννοώντας την προαγωγή ενός ασφαλούς σχεσιακού πλαισίου που επιτρέπει στις αναδυόμενες διαφορές να γίνουν πηγή ανάπτυξης μέσω επεξεργασίας και σύνθεσης.

Συνειδητοποιώντας ολοένα και περισσότερο πώς οι ακαδημαϊκές και ιατρικές πρακτικές, πληρώνοντας το κόστος της αυξανόμενης εξειδίκευσης, έτειναν να χάσουν την ενότητα κατανόησης, δόθηκε έμφαση στη διάκριση περιπτώσεων «είτε/ή» – τεχνητών διχοτομιών – που βρίσκονται συχνά στην επιστημονική γλώσσα και πρακτική. Το συστημικό νικάει τις **τεχνητές διχοτομίες** που πηγάζουν από γραμμικά μοντέλα και προτείνεται να αντικαταστήσει το «είτε/ή» στην προσέγγιση των γνωστικών/ συναισθηματικών, ατομικών/ομαδικών και ενδο/ διασυστημικών φαινομένων.

Καταξιοτική στάση. Το θεμέλιο της θεραπευτικής (ή εκπαιδευτικής) σχέσης βασίζεται **στην αποκάλυψη και αξιοποίηση των δυνάμεων και των αξιών** κάθε υποσυστήματος (π.χ. μέλος οικογένειας ή ομάδας) και του συστήματος στο σύνολό του (π.χ., η αξία της διεργασίας και του παραγόμενου από την αλληλεπίδρασή), επαναπλαισιώνοντας το παρουσιαζόμενο πρόβλημα ως αναμενόμενη δυσκολία που δεν έχει αντιμετωπιστεί έγκαιρα στην αναπτυξιακή διαδικασία ή ως κρίση που προέρχεται από άμεσες ή ευρύτερες αλλαγές πλαισίου, που απαιτούν τον επαναπροσδιορισμό του συστήματος. Η θεραπεία στοχεύει στην ενίσχυση αυτοηγούμενων διαδικασιών μέσα σε κάθε σύστημα, σε κάθε επίπεδο.

Συνδυσασμένα πλαίσια θεραπείας. Τα άτομα αντιμετωπίζονται ως μέλη των ομάδων στις οποίες λειτουργούν: οικογένεια, κοινωνικές ομάδες, κοινότητα και πολιτισμός (Σακκάς 1990). Επομένως, οι θεραπευτές χρησιμοποιούν μεμονωμένες συνεδρίες,

οικογενειακές συνεδρίες (για ολόκληρη την ομάδα ή οποιαδήποτε υποομάδα) και ομαδικές συνεδρίες, με κοινό τρόπο, συνδυαζόμενες, όπως κρίνεται κατάλληλο για κάθε περίπτωση: λίγο μετά τις πρώτες οικογενειακές συνεδρίες, το ζευγάρι ή ένα ή περισσότερα από τα μέλη μπορεί να παροτρύνονται να ενταχθούν στην ομαδική θεραπεία για να γίνουν αγωγοί αλλαγής για τον εαυτό τους και για την οικογένεια. Στο ίδιο πνεύμα, τα άτομα που ξεκινούν με ατομική θεραπεία και εισέρχονται στην ομαδική θεραπεία ενθαρρύνονται να πραγματοποιούν συνεδρίες οικογενειακής θεραπείας, για να συμπληρώσουν και να παγιώσουν τις επιθυμητές αλλαγές στο οικογενειακό πλαίσιο. Το θεραπευτικό σχήμα μπορεί να περιλαμβάνει ακόμη και τη συμμετοχή ενός ή περισσότερων μελών σε μια ομάδα γονέων ή προσανατολισμού ζωής, σε βιωματική εκπαιδευτική ομάδα. Η συνδυασμένη χρήση διαφορετικών ρυθμίσεων αναπτύχθηκε ως βασικό χαρακτηριστικό της διεξαγωγής θεραπείας στον ΑΚΜΑ, την ώρα που οι κινήσεις της ομαδικής και της οικογενειακής θεραπείας εξακολουθούσαν να είναι σχετικά διακριτές σε συνέδρια, δίκτυα και περιοδικά.

Τα Εργαλεία της Προσέγγισης

Ο Θεραπευτής. Ο παρεμβαίνων (θεραπευτής, εκπαιδευτής) θεωρείται μέρος του συστήματος. Ως εκ τούτου, η έμφαση δίδεται στον ίδιο το θεραπευτή ως εργαλείο, **στη σχέση** μεταξύ του θεραπευτή και των μελών της οικογένειας ή της ομάδας **ως το πρωταρχικό πλαίσιο φροντίδας και γνήσιου ενδιαφέροντος**, καθώς και **στο σχεσιακό σύστημα της θεραπευτικής ομάδας ως συνεξελισσόμενου συνεργάτη** στη διαδικασία της θεραπευτικής αλλαγής. Σύμφωνα με τα λόγια του Γ. Βασιλείου, ο θεραπευτής θεωρείται ως Καταλυτικό Ρυθμιστικό Σύστημα, που υποκινεί αυτό-ηγούμενες διαδικασίες εντός και μεταξύ των μελών. Τα εργαλεία και οι δεξιότητες του θεραπευτή περιλαμβάνουν:

- (α) **Εσωτερική αυτογνωσία** που του/της επιτρέπει να γίνεται συντονική/ός – δηλ. συντονισμένος/η – με το συγκεκριμένο πλαίσιο
- (β) Θέτοντας το έδαφος για μια **ασφαλή σχέση και κατάλληλο κοινωνικο-συναισθηματικό κλίμα** (Γούρνας 2015)
- (γ) Κατανόηση των **αναδυόμενων θεμάτων** και των μετασχηματισμών τους κατά την εξελισσόμενη **οικογενειακή/ομαδική διεργασία**
- (δ) Επίγνωση της **συνεξέλιξης** μεταξύ της θεραπευτικής ομάδας και της οικογένειας/ομάδας
- (ε) Αντιμετώπιση **στερεοτυπικών υποθέσεων και τεχνητών διχοτομιών**
- (στ) Αξιοποίηση της **έλλειψης ισορροπίας και της κρίσης** ως παράγοντες αλλαγής

(ζ) Συνεταιριστικό αξιακό σύστημα και ένα συνεχώς επαναπροσδιοριζόμενο κοινό όραμα με τους συναδέλφους

Η εκπαίδευση του ΑΚΜΑ για θεραπευτές περιλαμβάνει **ατομική, ομαδική και οικογενειακή θεραπευτική εμπειρία**, καθώς και εξοικείωση με αλληλεπιδραστική δυναμική οικογένειας και ομάδας και με τις συμπλοκότητες μεγαλύτερων περίπλοκων συστημάτων.

Μεθοδολογία/τεχνικές. Ο Βασιλείου εισήγαγε δύο σημαντικά διαγνωστικά και θεραπευτικά εργαλεία: τη **Συναλλακτική Συλλογική Τεχνική Εικόνας (ΣΣΤΕ)** και την **Ανάλυση Ακολουθίας (ΑΑ)**.

Η ΣΣΤΕ προσκαλεί τα μέλη να χρησιμοποιήσουν ένα κοινό ερέθισμα – μια ζωγραφιά μέλους που ψηφίστηκε από την ομάδα – προκειμένου να αφηγηθούν και να αναστοχαστούν πάνω σε ένα περιστατικό ζωής και να εκφράσουν τα σχετικά υποβόσκοντα συναισθήματα. Καθώς τα μέλη μοιράζονται τις ιστορίες και τα συναισθήματά τους, ο θεραπευτής παρακολουθεί το θεμελιώδες κοινό θέμα, καθώς αυτό ξετυλίγεται/αναπτύσσεται και τον τρόπο που οι ποικίλες ατομικές συνεισφορές το εμπλουτίζουν. Μέσω της Ανάλυσης Ακολουθίας των αφηγήσεων των μελών (επεξεργασία της Δοκιμασίας Θεματικής Αντίληψης του M. Arnold's TAT Analysis), το θέμα της ομάδας αποκαλύπτεται και χρησιμοποιείται από τα μέλη ως ευρύτερο πλαίσιο, εντός του οποίου θα αναπτύξουν τα μεμονωμένα τους θέματα. Έτσι, μια αυτό-ηγετική διαλεκτική διαδικασία μεταξύ των μεμονωμένων μελών και της ομάδας ή της οικογένειας ως όλον διευκολύνεται και νέες εναλλακτικές ανοίγονται από την **εστίαση εναλλακτικά** σε διαφορετικές πτυχές του θέματος.

Η ΣΣΤΕ βελτιώθηκε περαιτέρω από τους συνεργάτες του ΑΚΜΑ για να συμπεριλάβει ένα ευρύτερο φάσμα διευκολυντικών ερεθισμάτων (μουσική, πηλός, αντικείμενα ή κινήσεις) και επεκτάθηκε για χρήση σε διαφορετικά πλαίσια. Επιπλέον, ένα ευρύ φάσμα τεχνικών χρησιμοποιείται για την πραγμάτωση των μη λεκτικών πτυχών της αλληλεπίδρασης, όπως κοινά ή διαδραστικά σχέδια ζωγραφικής (π.χ. κοινά οικογενειακά σχέδια, κινητικά σχέδια οικογένειας), συναλλακτικά TATS, παιχνίδι ρόλων, άλλος εαυτός, δραματοποιημένος εσωτερικός διάλογος του πολυφωνικού εαυτού, της οικογένειας, της κοινότητας ή του μεγάλου οργανισμού, γλυπτική και τεχνικές που περιλαμβάνουν σώμα και κίνηση, γενεογράμματα και συμβολικές αναπαραστάσεις.

Αυτές οι τεχνικές αντικατοπτρίζουν τη σημασία που δίνει η προσέγγιση στην **αναλογική επικοινωνία** μεταξύ των μελών της οικογένειας/της ομάδας (Βασιλείου και Βασιλείου 1985), στην **ενίσχυση των συναλλακτικών διεργασιών** εντός του

συστήματος και στην **αναγνώριση της κοινής έννοιας** που αναδύεται από τη συναλλαγή, ως το κατεξοχήν πλαίσιο στο οποίο το άτομο γίνεται **χρήσιμο μέλος της ομάδας ή της οικογένειας** και η ομάδα ή η οικογένεια γίνεται **ένα περιβάλλον που ενισχύει το νόημα για το άτομο**

Επίλογος:

Η Προσέγγιση- Μια δυναμική διεργασία εντός πλαισίου

Η ίδια η προσέγγιση παραμένει ένα ζωντανό σύστημα που εξελίσσεται αέναα μέσα από έναν συνεχή διάλογο μεταξύ κλάδων, πολιτισμών, πεδίων πρακτικής, φιλοσοφικών κινημάτων και συναφών προσεγγίσεων, καθώς και μεταξύ γενεών εκπαιδευόμενων, επαγγελματιών και μελών των κοινοτήτων που εξυπηρετούνται. Η διαφορική εστίαση της προσέγγισης και οι εφαρμογές της έχουν αλλάξει με τα χρόνια, καθώς ανταποκρίνονται στις αλλαγές που συμβαίνουν στην ευρύτερη κοινωνία,

Έμφαση στον ευρύτερο πολιτισμό.

Στο Δεκαετίες 1960-1970, όταν το σκηνικό της οικογενειακής λειτουργίας και το καθεστώς των σχετικών θεσμών στην Ελλάδα ήταν ακόμα επιστημονικά αχαρτογράφητα, η προσπάθεια του ΑΚΜΑ προσανατολίστηκε στη συλλογή κοινωνικοψυχολογικών ερευνητικών δεδομένων για την υποκειμενική κουλτούρα (Ο όρος του C. Osgood για την αντίληψη των ανθρώπων για τους κοινωνικό τους περιβάλλον) και στην ευαισθητοποίηση οικογενειών, ομάδων και κοινοτήτων σχετικά με τον τρόπο που η κοινωνική αλλαγή πυροδοτεί την ανάδυση νέων ρόλων, καθιστώντας αναγκαία την ανάπτυξη νέων δεξιοτήτων και στάσεων στην ανθρώπινη σχέση. Ερευνητικά έργα που πραγματοποιούνται από συνεργάτες του ΑΚΜΑ κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 πάνω σε οικογένειες, ομάδες και κοινότητες παρείχαν το βάσιμο για αυτήν την περιβαλλοντική εξειδίκευση αυτής της προσέγγισης.

Ομοίως, τότε, αφιερώθηκε χρόνος στον καθορισμό των νεοεμφανιζόμενων ρόλων ψυχικής υγείας και στην ανάπτυξη ή προσαρμογή κλινικών και εκπαιδευτικών εργαλείων.

Έμφαση στο άμεσο πλαίσιο. Με τα χρόνια, η ιδιαιτερότητα του περιβάλλοντος έφτασε να περιλαμβάνει τον τρόπο που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τις δομικές και τις λειτουργικές πλευρές του συστήματος, του οποίου αποτελούν μέρος, πώς η οικογένεια οργανώνεται σε μια νέα αναδυόμενη μορφή, πώς ο καθορισμός των ορίων της αλλάζει σε σχέση με την παραδοσιακή εποχή, πώς καλλιεργείται η ετοιμότητα για

αλλαγή ή πώς τα μέλη αντιλαμβάνονται και βιώνουν τον εαυτό τους στο συγκεκριμένο κοινωνικο-συναισθηματικό κλίμα.

Ο στόχος μετατοπίστηκε προς **την ανάπτυξη ευαισθησίας στο περιβάλλον/πλαίσιο με λιγότερο γενικευμένο τρόπο**, δηλ. κατανόηση και αξιοποίηση της λειτουργίας του άμεσου (εδώ και τώρα) πλαισίου, των διαφορετικών πτυχών και των ιδιαίτερων ιδιοτήτων του, της αναπτυξιακής φάσης και του επιπέδου πολυπλοκότητας. Η κατανόηση του ευρύτερου πλαισίου έχει γίνει πολύ πιο δύσκολο και διφορούμενο έργο λόγω της αυξημένης πολυπλοκότητας και του ρυθμού των αλλαγών.

Έμφαση στον εσωτερικό διάλογο. Στη δεκαετία του 1980 και του 1990, καθώς τα κύματα ταχείας κοινωνικής αλλαγής αλληλεπικαλύπτονταν μεταξύ τους με λιγότερο διαχειρίσιμο τρόπο, υπήρξε μια αξιοσημείωτη στροφή προς τον εσωτερικό διάλογο ως απάντηση στην εσωτερική σύγχυση και τα συναισθήματα ανεπάρκειας που ήταν μια άμεση αντανάκλαση του αναδυόμενου, αλλά μη αποτελεσματικά ακόμα αναδιοργανωμένου, νέου συστήματος αξιών (Πολέμη-Τοδούλου κ.ά. 1998).

Έμφαση στην αυτονομία δια μέσου και για την αλληλοεξάρτηση. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες η έμφαση δίνεται στην ανοικοδόμηση του ατόμου ως χρήσιμο μέλος ομάδας για τον εαυτό και για τους άλλους, όχι με δοτούς ορισμούς ρόλων και προσδοκίες συμπεριφοράς, όπως στον παραδοσιακό πολιτισμό, αλλά ως αυτο-ηγούμενη διαδικασία επαναπροσδιορίζοντας συνεχώς και επανατοποθετώντας τον εαυτό σε κάθε περίπτωση. Υπό αυτή την έννοια, ο κύριος στόχος παρέμβασης και θεραπείας είναι η εκμάθηση της διαδικασίας συνεχούς διαμόρφωσης μιας εξατομικευμένης, προσαρμοσμένης κάθε φορά, πυξίδας ως εργαλείο σε έναν κόσμο που αλλάζει με ταχύτατο ρυθμό.

Cross-References

- Αθηναϊκό Κέντρο Μελέτης του Ανθρώπου
- Γιώργος και Βάσω Βασιλείου

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Durkin, J. (Επιμ.). (1981). *Living systems*. New York: Bruner/Mazel.

- Γουρνάς, Γ. (2015) Η θεραπευτική σχέση στη συστημική ψυχοθεραπεία. Στο Ξ. Καραμανωλάκη, Κ. Χαραλαμπάκη, & Γ. Μιχόπουλος (Επιμ.), *Η θεραπευτική σχέση*. Αθήναι: Καστανιώτης.
- Πολέμη-Τοδούλου, Μ., Βασιλείου, Β., & Βασιλείου, Γ. (1998). Η διαδικασία δημιουργίας ομάδας δια μέσου πολιτισμικών αλλαγών. *Group*, 22(2), 105–119.
- Πολυχρόνη, Κ. (2016). Ένα πολυεπίπεδο, πολυεστιακό, πολυφωνικό ταξίδι: Όχι χωρίς οικογενειακή θεραπεία – όχι με οικογενειακή θεραπεία μόνο. Στο Μ. Borcsa & P. Stratton (Επιμ.), *Origins and originality in family therapy and systemic practice*. Berlin: Springer.
- Σακκάς, Δ. (1990). Συζήτηση με τον Γιώργο Βασιλείου: Οικογενειακή και ομαδική θεραπεία σε ένα πλαίσιο κοινωνικής ψυχιατρικής. *Επιστολές Ψυχιατρικής*, No 31.
- Βασιλείου, Γ., & Βασιλείου, Β. (1982). Επί του Διογένη αναζήτηση: Σκιαγράφοντας μια διαλεκτική συστημική προσέγγιση σχετικά με τη λειτουργία και τη δυσλειτουργία του ανθρώπου και των υπερσυστημάτων του. Στο In M. Pines et al. (Eds.), *The individual and the group* (Vol. 1). London: Plenum Press
- Βασιλείου, Γ. (1973). Τι προσφέρει η Γενική Θεωρία Συστημάτων στον Ομαδικό Θεραπευτή. *International Mental Health Research Newsletter*, XV(4), 8–10
- Βασιλείου, Γ., & Βασιλείου, Β. (1985). Αναπτύσσονται από κοινού με το οικογενειακό σύστημα τη θεραπευτική διαδικασία, χρησιμοποιώντας αναλογική επικοινωνία. Στο P. Pichot, P. Berner, R. Wolf, & K. Thau (Επιμ.), *Psychiatry the state of the art*. Boston: Springer